

Bausteine zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Izvanredni svezak 22. serije Burgenländische Forschungen. Eisenstadt (Željezno) 1999, 1-568.

Ovo izvanredno izdanje serije gradišćanskih istraživanja posvećeno je savjetniku dr. Johannu Seedochu koji je 1998. navršio 60. godišnjicu života. Njegov životni put prikazali su Norbert Frank i Felix Tobler, dok je Franze Fazokas detaljno prikazao znanstveno djelovanje jubilarca i izradio kompletnu bibliografiju. Iako je rođen 1838. u Bečkom Novom Mjestu Seedoch je djetinjstvo proveo u Hornsteinu, u općini s miješanim hrvatsko-njemačkim stanovništvom, što mu je pomoglo da poslije završenog studija latinskog i povijesti kao doktor filozofije obradi u Institutu za austrijska povijesna istraživanja temu "Urbarska regulacija u gradišćanskom prostoru", da bi nakon svih položenih ispita i usavršavanja 1975. postao ravnatelj Gradišćanske zemaljske knjižnice. Njegova je aktivnost zapažena u suorganizaciji internacionalnoga kulturnog historijskog simpozija Mogersdorf, a od 1969. sudjelovao je na njegovim organizacijama kao i na izradi zbornika "Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata", odnosno u izdavanju gradišćansko-hrvatskog rječnika. Od 1988. Seedoch je imenovan za privremenog ravnatelja Zemaljskog arhiva i zemaljske biblioteke, a od 1990 i za stalnog ravnatelja.

U zborniku je osim navedenog 38 autora izradilo 37 priloga posvećenih jubilarcu. Gotovo su sve teme posvećene gradišćanskoj povijesnoj problematici. Radi preglednijeg uvida svrstala sam teme u veće grupe, iako je uređivač zbornika naveo autore abecednim redom njihovih prezimena.

Hanns Schmid iznosi nove spoznaje o geologijskoj povijesti gornje pullendorfske zavale (456.-463.). Harald Prickler iz Željeznog bavi se povijesno-zemljopisnim istraživanjem bregovitog kraja Gradišća koji se obično naziva Rechnicka visoravan (344.-368.).

Karl Kaus piše o jednom brončanom kipiću ležećega rimskog riječnog boga koji je pronađen u Steinbrunnu 1902. godine (237.-243.).

Franz-Heinz Hye piše o počecima grada Željeznog oko 1371. koji je kao seosko naselje nastao u 12. stoljeću, s gledišta usporedne povijesti gradova (232.-236.). Pravno-povijesna pitanja u zapadnougarskom prostoru u 16. i 17. st. obradio je István Bariska (66.-84.). O formiranju tridesetnica 1668. u zapadnoj Ugarskoj pisao je Lajos Gecsényi iz Budimpešte (157.-173.). Bela Kovách je opisao život jedne kućne zadruge na području današnjeg Gradišća između 1641. i 1714. godine (244.-266.).

O multietničkim odnosima u Ugarskoj u drugoj polovici 19. stoljeća pisao je Friedrich Gotta (174.-185.). Božena Vranješ-Soljan iz Zagreba piše o oblicima kulturnih odnosa između gradišćanskih Hrvata i Hrvatske od sredine 19. stoljeća sve do 30-ih godina 20. stoljeća (510.-527.). Rad je izvanredno koncizan a sadržajan pregled ovih veza s posebnim osvrtom na razvitak i različitost jezika omogućuje uvid u teškoće s kojima su se susretali Hrvati na prostorima Gradišća. Vrlo detaljno je prikazan osnivački sastanak Udruženja prijatelja gradišćanskih Hrvata u Zagrebu 11. rujna 1932., kao i napisi koji su se javljali u listu "Obzor" tijekom 1932. sve do svibnja 1933. kada je ovo društvo bilo zabranjeno.

Vrlo mnogo tema posvećeno je plemstvu i njihovim posjedima. Erno Deák piše o plemstvu i njihovoj pokretljivosti u županiji Sopron-Oedenburg (102.-116.). Aspekte ugarskog plemićkog prava u 14. stoljeću obrađuje Leonhard Prickler (369.-391.). August Ernst piše o posjedovnom stanju veleposjeda Landsse-Lackenbach u 1736. godini (117.-129.). Peter Bán i Éva Huszár obradili su posjede pinkovske linije grofova Batthyanya u 19. stoljeću (22.-64.).

O zanimljivim kreditnim poslovima grofa Gustava Batthyanyja u 1842. piše György Tilesik iz Szombathelyja (466.-483.).

Osobito mjesto dobiva u zborniku kneževska obitelj Esterházi. Josef Fraller opisuje nastanak jedne šumske staklane 1682. godine pod vodstvom Simona Melchiora kao početak jednog naselja na veleposjedu Lockenhaus grofa i kasnije kneza Esterházyja (130.-143.). O manufakturama veleposjeda Hornstein krajem 18. stoljeća piše Wolfgang Rutler (186.-198.). O planovima za osnivanje šećerane braće Grebner na Esterházyjevom posjedu Hornstein u Müllendorfu oko 1830., koja je kao sirovinu trebala šećernu repu, piše Hugo Huber. Šećerana nije izgrađena jer je upravo u tom vremenu Esterházyjevo carstvo bilo u krizi, no svakako su zanimljive kalkulacije koje su trebale pokazati rentabilnost za izgradnju jedne velike šećerane (222.-231.). Ulogu Nikole I. Esterházyja kao češkoga izbornog kneza pri krunidbi Josipa II. za rimskog cara 1764. u Frankfurtu na Maini obradio je Gerald Schlag (437.-455.). Diplomatska, ali i druga brojna putovanja kneza Nikole II. Esterházyja od 1794. do 1820. po čitavoj Europi opisuje Felix Tobler (484.-494.). Vrlo je zanimljiv rad Imre Ressa o glavnom arhivu Esterházyjevih u Željeznom, koji je osnovan 1749. godine, a od 1790. do 1918. pruža brojne usluge povjesničarima, ali i državnoj upravi te omogućuje održavanje vrlo kvalitetnih povijesnih izložaba u Beču (407.-419.).

Poviješću crkve u Gradišću bavi se nekoliko autora. Wolfgang Meyer piše o mogućnostima rekonstrukcije velikoga samostana jednog reda svetog Benedikta na Michaelsbergu kraj Landseea koji je osnovan 1700. godine (301.-329.). Josef Rittsteuer opisuje rad "Benefiziuma" u Donnerskirchenu kao pomoćnog mjesta za održavanje ranih dnevnih misa od 16. st. do 1792. godine (410.-426.). Norbert Frank piše o procesu stvaranja rimsko-katoličke biskupije u Gradišću poslije Prvoga svjetskog rata čije je područje otpalo od Mađarske i postalo dio Austrije pa je trebalo izgraditi i novu crkvenu mrežu (144.-156.). Vrlo zanimljivim pitanjem odnosa prema spoznaji vjernosti i shvaćanjima evangelika, kojih je u Gradišću prosječno tri puta više nego u ostaloj Austriji, bavi se Gustav Reingrabner u svojoj odličnoj sociološkoj studiji (392.-406.).

Gerhard J. Winkler objavljuje podatke o nepoznatom muzičkom djelu Josepha Haydna "Ich zeige dir die Sach..." s njegovim portretom na naslovnoj stranici koji je tiskan kod Schlesingerovs izdavačkog nakladništva u Berlinu, a koje je pronašao u gradišćanskom zemaljskom muzeju u Željeznom (553.-561.). O dvorskoj pjevačici Mariji Magdaleni Lipp koja se 1767. udala za brata Josepha Haydna Johanna Michaela i živjela u Salzburgu piše Reinhard R. Heinisch (214.-221.). O plesu kao prvorazrednom događaju u Seewinkelu piše Hans Lunzer (288.-300.). Jakob Michael Perschy izvješćuje nas o zadnjem, neostvarenom projektu Karla M. Kliersa koji je taj prominentni istraživač narodnih pjesama poslao Gradišćanskom zemaljskom arhivu 1966. godine, tražeći da se prikupe podaci o pjesmama hrvatskih i mađarskih kosaca (330.-335.).

Školstvom se bavi mnogi autori. Nikolaus Bencsics opisuje zlatno vrijeme proizvodnje udžbenika u zapadnougarskih Hrvata od 1853. kada je u Beču izašla "Početnica" pa do 1920., kada je opet izašla početnica u Sopronu (85.-91.). Franz Haslinger piše o jezičnoj politici i jezičnoj svakidašnjici u gradišćanskom školstvu ranih dvadesetih godina (199.-213.).

O prijelomnom vremenu u bolnici Milosrdne braće u Željeznom 1945. godine piše već pokojni Hans Chmelar (92.-101.). O akcijama spašavanja gradišćanskih požarnih društava od 1923. do 1937. piše Peter Krajasic (267.-279.).

"Kućnu kroniku" Georga Eckharta za godine 1805.-1853. s vrlo zanimljivim podacima o cijenama i nestašicama hrane objavljuje Johann Kriegler (281.-287.). Neka razmišljanja o obiteljskim ostavštinama u arhivima iznosi Gerhard Pferschy iz Graza i traži da se pravilno i profesionalno procijeni njihova vrijednost pri preuzimanju (336.-343.). S izvorima o gradišćanskoj povijesti u sopronskom arhivu upoznaje nas Éva Turbulý iz Soprona (495.-598.). Skoro 6.000 dokumenata iz vremena mohačke bitke, kao i urbarijalni dokumenti iz vremena od 1734. do 1848. te popisi Roma između 1773. i 1778., i Židova iz godina 1725.,

1735., 1746., 1784., 1800., 1801.-1810. i 1831. čine ovaj arhiv i za nas vrlo zanimljivim mjestom istraživanja.

Obilježavanjem značajnih datuma u Donjoj Štajerskoj, odnosno Sloveniji, od 1848. pa do 1991. bavi se Franc Rozman iz Maribora, objašnjavajući način i razloge njihova obilježavanja (427.-436.). Roland Widder je dao kratak pregled kulturnog časopisa "Peisonia" koji je izlazio od studenog 1969. do listopada 1975., a u tih šest godina donosi kritiku društva i događaja i svojim pisanjem utječe na formiranje ukupne svijesti (528.-552.).

Dvadesetdrugi svezak posebnih izdanja Burgenlaendische Forschungen iz 1999. jedan je od najznačajnijih svezaka u toj ediciji. U njemu ima mnoštvo informacija koje su i za nas iznimno važne kao npr. djelovanje knezova Esterházyja ili knezova Batthyányja, ali i radovi koji prikazuju bogate i dugotrajne veze Hrvatske, Gradišća i Slovenije na gospodarskom, društvenom i političkom području. Mislim da će istraživačima i arhivistima ovaj prikaz pomoći u korištenju ovog izdanja.

Mira Kolar-Dimitrijević

Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, *S tradicionalnih na nove puteve (Trgovina, obrt, industrija i bankarske ustanove grada Osijeka na prijelazu stoljeća od godine 1868. do 1918.)*, Hrvatski institut za povijest – Zagreb, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod i Društvo za hrvatsku povjesnicu Osijek, Osijek 1999., 208 str.

Sredinom 19. stoljeća Osijek je predstavljao drugi najveći grad Kraljevina Hrvatske i Slavonije. Značajan porast stanovništva, mjesto velikog prometnog križišta i postupna promjena tradicionalnih u nove oblike proizvodnje osiguravale su u to vrijeme Osijeku brz napredak. No, nakon Ugarsko-hrvatske nagodbe, a napose nakon izgradnje željezničke pruge Brod-Vinkovci-Dalj-Subotica koja zaobilazi i prometno izolira Osijek, dolazi do značajnog usporjenja demografskog i gospodarskog rasta grada Osijeka. Upravo je stanje u gospodarstvu i upravi u Osijeku od nagodbe do raspada Monarhije tema ove knjige.

Tema prvog poglavlja knjige je trgovina u Osijeku. Nakon kratkog uvoda u kojem daje pregled onovremenih dominantnih ekonomskih filozofija te pregled oblika i načina trgovanja, autorica obrazlaže konkretno stanje u trgovini u Osijeku. Pritom naglasak stavlja na djelovanje sajmova i drugih gospodarskih izložbi i njihov utjecaj na opće stanje trgovine. Posebno je zanimljiv i kvalitetan dio u kojem autorica upozorava na geostrateške i povijesne osobine koje su Osijeku kroz stoljeća omogućavale snažan gospodarski razvoj. Kao paradoks autorica ističe niz političkih odluka, ponajprije donesenih u Budimpešti, koje dovode do pola stoljeća nepovoljnih gospodarskih kretanja i stagnacije grada Osijeka.

Tema drugog poglavlja je obrt. Uz detaljan prikaz stanja u obrtu krajem 19. i početkom 20. stoljeća autorica obrazlaže interakciju rastuće industrije i tradicionalnih obrtničkih djelatnosti. Iako je sve jači razvoj industrije u većini slučajeva djelovao pogubno za sitnu obrtničku proizvodnju mnogobrojni osječki obrtnici su, na priljev jeftinije robe iz masovne industrijske proizvodnje, odgovorili postupnim prerastanjem maloobrta u velicobrte te novim udruživanjem u cehove. Pojedine cehovske organizacije u Osijeku su se zadržale do sredine tridesetih godina 20. stoljeća. Početkom 20. stoljeća dolazi do ubrzanog propadanja obrtnika, a autorica uzroke propasti obrtništva u gradu prvenstveno vidi u promjeni